

Радомир В. ИВАНОВИЋ*

НАЈНОВИЈА НАУЧНА ИСТРАЖИВАЊА ПОСВЕЋЕНА
САКУПЉАЧКОМ И СТВАРАЛАЧКОМ ДОПРИНОСУ
СТЕВАНА ДУЧИЋА
(Сабрана дјела, 1–6)

Сажетак: Најновија студија о Дучићу подијељена је у пет релативно сразмјерних ужих цјелина: 1. „Уводна разматрања“ (стр. 1–6), 2. „Допринос сакупљању епских народних пјесама и проза“ (стр. 6–9), 3. „Допринос сакупљању и објављивању народне и оригиналне прозе“ (стр. 10–16), 4. „Допринос проучавању етнолошке и литературолошке тематике и проблематике“ (стр. 17–21) и „Биљешке“ (стр. 22–30), са примарном и секундарном литературом.

Кључне ријечи: Стеван Дучић, истраживање, сакупљач, белетрист, етнолог, романсијер, валоризација, актуелизација, културологија и компаратистика

Проф. Браниславу Н. Ивановићу

„Свако закључивање је погрешно
уколико није привремено.“

Б. Миљковић

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Истраживач народног живота, сакупљач усменог народног стваралашта из Куча, Црне Горе и Херцеговине, етнолог и романсијер Стеван М. Раковић Дучић (1874–1918), највећи дио својих дјела

* Академик Радомир В. Ивановић, инострани члан ЦАНУ

припремио је за штампу крајем 1911. године и уступио Архиву Српске краљевске академије (Етнолошкој збирци) у Београду. О томе писмено свједочи неколико знаменитих сарадника, а доцније и чланова СКА, о којима свједочи др Радомир Прелевић, главни и одговорни уредник Дучићевих *Сабраних дјела*, у три акта која ми је љубазно уступио на коришћење. Први од њих (заведен под бројем 357, од 6. јуна 1930) упућен је гђи Јовани Дучић, а потписао га је Александар Белић, тадашњи секретар СКА:

Госпођи

Јовани Ст. Дучића, удови

Подгорица

У одговору на Ваше писмо од 24 пр. м. шаље Вам се овај извештај о радовима Вашег пок. мужа Стевана Дучића, који се радови налазе, у збирци Етнографског Одбора Српске Краљевске Академије:

1. Пр. бр. 202 Српске народне песме примљене 1. јануара 1912.
2. Пр. бр. 208 Народни живот, обичаји и веровања у слици 1919. године.
5. Пр. бр. 238 Јуначке народне песме примљене 17. децембра 1919. године.
6. Пр. бр. 239 Грађа за речник примљено 17. децембра 1919. (Прибелешку је дао познати етнолог још 1912. године).¹

Да Дучић није својим сакупљачким, етнографским и умјетничким радовима био непознат неким од најзначајнијих чланова Академије (Јовану Цвијићу, Јовану Ердељановићу, Александру Белићу и другима) свједочи Ј. Ердељановић у „Уводу“ своје докторске дисертације „Кучи — племе у Црној Гори (Етнолошка студија)“, одбрањене у Прагу 1904. године, пред комисијом коју су чинили: Лубор Нидерле, Јиржи Поливка и Томаш Масарик, а објављене у Београду 1906. године, у којој аутор пише: „Неке податке о кучким обичајима саопштио ми је писмено г. Стеван Дучић из Подгорице, родом Куч из села Дучића. Надајући се, да ће г. Дучић опширно описати све кучке обичаје и веровања (он већ на томе и ради), ја сам из свога рада изоставио многе појединости те врсте, које сам прикупио, и ограничио се само на оно што је најглавније.“²

У претходним студијама, огледима, чланцима и приказима, посвећеним полиграфском дјелу С. Дучића, често сам говорио о малом броју изузетно значајних научника и умјетника (од Његоша до Ердџановића), истичући у први план утицај који је полиграф Марко Миљанов Поповић (1833–1901), као „учитељ енергије“, имао на Стевана Раковића Дучића, што је потврдио и Б. Н. Ивановић у занимљиво конципираној књизи — *Историја о поезији Марка Миљанова* („Унирекс“, Никшић, 1996, стр. 445).³ У кратком портрету С. Дучића (на стр. 265–268) Ивановић је приложио занимљиво, калиграфски исписано писмо С. Дучића кучком војводи, чији је секретар био неколико година:

Високославни војвода!

Ево се усуђујем пријавити Вашему Високом господству и нагони ме моја савјес да пред вашијем господством искажем шта желим.

Разумијо сам од некије људи да су са срећом Ваше нове књиге изашле на јавност и разумијо сам даривате кога ви је мило шњима а Мене није моја срећа послужила да се и ја лично код Вас пријавим те болујем пасале су двије године и оваки се болесан радујем тијема са срећом новијема књигама с којијема ћесе дичити цијели српски род и с њима се ваше име прославити и на књижевном пољу као што сте прослављени на бојноме пољу.

Сад се усуђујем молит Ваше Високоузвишено Господство да и Мене тијем даром обдарите и пуно се надам даћу и ја добити од вас тај дар.

Остајем надајући се Ваш понизни

Стефан Милетин Раковић

У Дучиће

године 1896 Мјесеца фебруара.

(Рукопис је пронађен у породици Љубомира Ковачевића, 12. IX 1971. год.)

Уколико се изузме Академијино издање Дучићеве етнолошке монографије о Кучима (Београд, 1931), може се закључити да је до обнове интересовања за Дучићево истраживачко, сакупљачко и

умјетничко дјело дошло тек након осам деценија од пишчеве смрти. У оквирима културне, научне и умјетничке манифестације „Дани Марка Миљанова“, Културно-просвјетна заједница Подгорице издала је Дучићев историјски роман *Или Куч* (Подгорица, 1997, стр. 476), који су приредили Јован Чађеновић и Слободан Калезић. Слиједе два издања Дучићеве етнолошке монографије — *Животи и обичаји њлемена Куча* (ЦИД, Подгорица, 1998. и 2004), приредио Петар Влаховић, потом прве књиге — *Јуначке народне њјесме (Из Брдској њлемена Куча у Кр. Црној Гори)* („Унирекс“, Подгорица, 2008), приредили Јован Чађеновић и Драгољуб Вулевић, као и друге књиге — *Јуначке народне њјесме из Црне Горе, Брда и Херцеџовине* (Фонд „Марко Миљанов“, Подгорица, 2017), које ће доживјети још једно издање у оквиру *Сабраних дјела* (Подгорица, 2019), приредила Рајка Глушица.

На прво издање друге књиге *Јуначких народних њјесама из Црне Горе, Брда и Херцеџовине* реаговао је управник Архива САНУ акад. Василије Крестић, у писму упућеном предсједнику Фонда за развој Куча „Марко Миљанов“ (писаном у Београду, 25. XII 2017). У њему се Крестић обраћа Фонду као издавачу и др Рајки Глушици као приређивачу, тврдећи да у предговору има „више нетачности и неистина“.

„Прва нетачност и неистина је да је Стеван Дучић поверио Академији на чување ‘монографију о говору Куча’ и ‘Рјечник Куча’. У својој прошлости Академија, прецизније речено њен Архив, никада није примала на чување било чије текстове. Она то не чини ни данас. Поменуте ‘монографије’ Дучићева породица је продала Академији. Ви сте из мени непознатих разлога измислили да су ти рукописи поверени Академији на чување. Да сте озбиљнији и одговорнији но што сте се показали, могли сте лако да дођете и до податка колико је Академија платила Дучићевој породици за споменуте рукописе“ (и тако даље).

Др Радомир Прелевић, предсједник Фонда „Марко Миљанов“ и један од иницијатора издавања Дучићевих *Сабраних дјела*, одговорио је акад. Крестићу писмом (писаним 16. III 2018. у Подгорици),

поредићи значај двије збирке Дучићевих народних пјесма са истороним зборницима, као што су: Богишићево издање, 1878, и Гезманово издање, 1925, а потом понавља већ саопштени податак, добро познат корисницима, да су у Институту за српски језик САНУ трајно изгубљена два Дучићева веома значајна рукописа: *Кучи у Црној Гори* и *Племе Кучи — грађа за рјечник*, што представља ненадокнадиви губитак за три уже научне дисциплине: историју језика, дијалектологију и лексикографију:

„Ми сматрамо да се три непобитне чињенице не могу уврстити у ред ‘нетачности и неистина’ (...)

Први рукопис је уписан у дјеловоднику Архива под редним бројем 214 и носи наслов — *Кучи у Црној Гори*, са садржајем: (1) О Кучима, III, (2) Језиковне особине и провинцијализми из Куча (са опширним уводом о Кучима); (3) Једно објашњење скупљача оловком и још 8 листића речи концепта (202 стр.).

Други рукопис уписан је у дјеловоднику Архива под редним бројем 239 и носи наслов ‘Племе Кучи — грађа за рјечник’, 364 полутабака.

Након што смо безуспјешно писаним захтјевом од 19. 01. 2016. године Институту за српски језик САНУ тражили копирање ова два Дучићева дјела, остајемо у увјерењу да су та два рукописа загубљена, односно да је њихов интегритет можда и бесповратно нарушен“ (стр. 2).⁴

2. ДОПРИНОС САКУПЉАЊУ ЕПСКИХ НАРОДНИХ ПЈЕСАМА И ПРОЗА

(Књиге 1 и 2)

Припремајући издање Поповићевих *Цјелокућних дјела* у седам књига (2015–2017), Фонд „Марко Миљанов“ у Подгорици покренуо је библиотеку „Баштина“, у којој је до данас објављено тридесетак издања.⁵ У њој су објављене неке од књига које ће постати дио *Цјелокућних дјела*, те се оне могу посматрати као пилот-издања, било да је у питању продукциони, било рецептивни модел тумачења и разумијевања дјела.

Најприје је објављен избор из Поповићевих дјела — *Три књижевна аманетиша* (Подгорица, 2015, стр. 264), који обухвата: *Примјере*

чојсїва и јунашїва, Срїске хајдуке и „Посланицу честитковићу и одобриковићу“. Избор су приредили Р. В. Ивановић и Рајка Глушица, предговор написао Никита Иљич Толстој, а поговор Михаило Т. Лалић. Потом је објављен волуминозан избор — *Слово и вијек (Марко Миљанов у оїледалу криїиике)*, Подгорица, 2016, стр. 366, који су приредили Р. В. Ивановић и Бранка Г. Драгосавац. Слиједи издање заједничке књиге — *Одїовори Марка Миљанова у Боїишићевој анкееи о їравним обичаїима* (Подгорица, 2016, стр. 262), коју је приредио Радомир Прелевић. На крају је објављена Дучићева књига — *Јуначке народне їјесме из Црне Горе, Брда и Херцеїовине* (Подгорица, 2017, стр. 388), коју је приредила Рајка Глушица.

Очигледно, постоји видна сродност концепција уређивања Поповићевих *Цїелокуїних* и Дучићевих *Сабраних дїела*, с обзиром на то да је ангажован готово исти круг приређивача. Књигу 1 — *Јуначке народне їјесме из брдскої їлемена Куча у Кр. Црној Гори* (2019, стр. 747) и Књигу 2 — *Јуначке народне їјесме из Црне Горе, Брда и Херцеїовине* (2019, стр. 435) приредила је Рајка Глушица. Она је написала још и: предговор „Историја Куча у народној епској пјесми“ (Књ. 1, стр. 9–30), „Поговор“ (Књ. 1, стр. 703–708) и „Рјечник мање познатих ријечи“ (Књ. 1, стр. 709–726), као и предговор „Друга Дучићева збирка народних епских пјесама“ (Књ. 2, стр. 9–38), „Поговор“ (Књ. 2, стр. 405–410) и „Рјечник мање познатих ријечи“ (Књ. 2, стр. 411–416). Она је арапским бројевима нумерисала стихове свих заступљених пјесама, како би помогла читаоцу у савладавању енормно великог броја стихова (преко 20.300).

Веома значајан прилог у Књизи првој представљају још и „Предговор Стевана Дучића“ (стр. 33–34) и пишчева додатна биљешка о збирци пјесама (објављена на стр. 35).⁶ На почетку, Дучић пише:

„У збирци пјесама сам додао три врло лепе пјесме пошто је о збирци реферат читав бијо, али пошто су речене пјесме оригиналне и саме собом доста лијепе и сложне с народнијем предањем, њих знам да не треба проучавати.

Списак пјевача од којих сам поједине пјесме преписивао, готов сам додати на крају збирке, као што сам усмено Бјелановићу казао.

Датуме сам попунио на основу III-свеске мога рада о Кучима. У томе раду је уједно казано од колике је историјске вредности поједина пјесма моје збирке као и све остале пјесме које су код другијех скупљача дошле о Кучима публиковане.

4/1913 с поштовањем

Писац

У Београду“

Као приређивач Р. Глушица је врло скрупулозно приступила збирци, пратећи дословно пишчеве стваралачке интенције. При томе је основну пажњу посветила двјема интенцијама: 1. да су пјесме „чистијем народнијем језиком исписане“ и 2. да се по њима може процјењивати „поетички дар оног народа из којег су исте пјесме поникле“. О томе ауторка каже:

„Збирку народних епских пјесама под насловом ‘Јуначке народне пјесме из брдског племена Куча у Кр. Црној Гори’ сакупио је и записао од народних пјесника — пјевача Куч Стеван Дучић и предао 1912. године Српској академији наука у Београду у којој је рукопис архивиран у Етнографској збирци бр. 202. Рукопис садржи 598 страна исписаних Дучићевом руком, од чега прве четири странице чине списак пјесама са подацима о броју стихова и броју страница на којима се налази свака од пјесама. Подаци о броју стихова које Дучић износи нијесу тачни, након прецизног биљежења сваког петог стиха, затим пребројавања и сабирања констатујемо да у збирци од 67 пјесама има укупно 20.316 стихова умјесто 17.516 колико је Дучић записао да има“ (Књ. 1, стр. 9).⁷

За разлику од М. М. Поповића који није биљежио варијанте, С. Дучић је неопходну пажњу поклањао варијантама пјесама, поучен Вуковим сакупљачким искуством. О томе Глушица пише поводом најкраће епске пјесме у првој збирци — „Пјесма о освети Иванов Радоја“ (95 стихова), која представља варијанту много дуже епске пјесме „Освета Радоја, сина војводе Ивана Иликова и дој са Турцима у Какарицку гору око 1713. године“ (322 стиха). У продукту ауторка тврди да шест епских пјесама садржи више од пет

стотина стихова (ради се о пјесмама број 5, 15, 31, 26 и 51), од којих три представљају варијанте пјесме (број 5, 17 и 31).

Када је у питању проблем пјевача, казивача или записивача, приређивач оправдано указује на тематска и мотивска циклусирања пјесама, која се могу апостериорно регистровати на основу поједине лексеме (идеографске) која доминира у њима. Тако, на примјер, приређивач тврди да у Књизи 1 постоји 28 пјесама посвећених глобалној идеографџи — *угарац*; затим 17 пјесама које припадају идеографџи — *дој*; потом идеографџи — *осветџа* (посебно када је у питању — *крвна осветџа*), којој је посвећено чак 16 пјесама. Многе од заступљених пјесама посвећене су идеографџама: *чеџовање*, *џлијен*, *удисџиво*, *џоџидија* и *џохара*.

У предговору „Друга Дучићева збирка епских народних пјесама“ (Подгорица, 2019, стр. 436), много успјелијем од првог, Р. Глушица тврди да је Дучић користио записе других казивача, гуслара, па чак и аутора читавих рукописних збирки. Рукопис пјесама сачуван је у Архиву Српске академије наука и уметности (број 238, предат почетком 1912. године). У овој збирци објављене су 34 епске пјесме, што са првом збирком заједно чини корпус од 101 пјесме. Друга збирка *Јуначке народне џјесме из Црне Горе, Брда и Херцеговине* садржи 10.891 стих, а обухвата временски распон од готово два вијека (прецизније речено, од 1680. до 1860. године). Од тог броја, међутим, само су 33 пјесме епске, док 34. пјесма „Нарицаљка за разновременим погибаоцима црничког села Каруча“, коју је забиљежио официр Мило Новаков Божовић с Каруча, представља — тужбалицу (састављену од 117 стихова, о чему додатно свједочи и сџм Дучић у завршној фусноти (објављеној на стр. 400–401)).⁸

Поучена приређивачким искуством стеченим у раду на Књизи 1, Р. Глушица новом предговору приступа са много више амбиција (на стр. 9–37). О томе илустративно свједочи начин сегментације другог предговора, подијељеног у више одјељака: „Увод“ (стр. 9), „О пјесмама“ (стр. 9–21), „Језичко-стилска анализа пјесама“ (стр. 21–36) и „Литература“ (стр. 37), као и обухватан „Поговор“ (405–418), у коме приређивач информише реципијента о поступцима и интервенцијама које је учинио „приликом преношења рукописа у штампани текст“ (уз асистирање Наташе Јововић и Ксеније Ракочевић).

О процесу преношења из једне форме у другу Глушица је посебну пажњу посветила архаизмима, дијалектизмима и турцизмима.

Ауторка предговора такође примјећује да друга збирка садржи много више естетске домете, односно да је њома показан изванредан естетски укус који Дучић показује приликом селекције епских народних пјесама које су му нудиле рукописне збирке. Оне су утолико занимљивије што се односе на различите крајеве Црне Горе, Брда и Херцеговине (Црмницу, Цуце, Никшић, Голију, Ровце, Пипере, Дробњаке, Бар, Рудине, Грахово), али и неке изван њених граница. Аутори збирки пјесама су: Јефто Жугић са Мљетичка (5 пјесама), Милован Милишин Вујовић из Пипера (4 пјесме), Наход Рамов Мехић (4 пјесме), Јован Јашовић из Соко Бање (3 пјесме), а по једну епску пјесму преузео је од Алексе Раковића, свога брата (бр. 3), Шаба Вулетића (бр. 11) итд.⁹

За кориснике Књиге 1 и 2 *Сабраних дјела* од посебног је интереса праћење процеса валоризације и ревалоризације, јер је више него јасно да епска пјесма, истина, увелико зависи од изворника (изворног облика), али је такође увелико зависна од даровитости записивача, која се огледа у сљедећим поступцима: а) избору пјесама и пјевача, б) актуелности тематике и мотивике, в) као и дефинитивне редакције, која му је омогућена особеношћу сакупљачеве интелектуалне, креативне и интуитивне енергије поетског говора. То омогућава сљедећи закључак: више од десет пјесама из друге збирке Дучићевих епских народних пјесама може се равноправно уврстити у антологијске изборе ове провенијенције у јужнословенском, балканском, словенском и европском контексту. Са аксиолошког становишта посматрано, у ову групу могу се уврстити пјесме: „Ударац бану Маријану у Рудине Нишићке“ (стр. 262), „Погибија и освета браће Пециреп Лазареве“ (стр. 540), „Погибија Смаил-аге Ченгића у Дровњацима“ (стр. 816), при чему је прве три Дучић преузео од Јефта Жугића, а четврту од Мила Новакова Бошковића.¹⁰

За модерно конципирану анализу епских народних пјесама посебно су интересантне пјесме које је Дучић преузео од Находа Рамова Мехића, мухамеданца (број 7, 13, 16 и 19), оне су тематски везане за Никшић, Грахово, Колашин и Морачане. У њима су епски јунаци митологизовани са гледишта припадника исламске традиције, те се уобичајена слика хришћанске традиције радикално

мијења у односу на слику исламске традиције (ради се о синдрому названом „обрнута пирамида“). Сада турски јунаци чине чуда од личних и скупних подухвата и јунаштава. То је омогућило и приређивачу да читав процес епизације и „свете епске пренаглашености“ посматра из више углова. О томе Глушица пише у „Поговору“ Књизи 2 (стр. 369–373), указујући на приређивачке интервенције у тексту, било да је у питању синхронијска, било дијахронијска равн, било равн историјске актуелизације, коју је предложио родоначелник естетске рецепције Ханс Роберт Јаус.¹¹

3. ДОПРИНОС САКУПЉАЊУ И ОБЈАВЉИВАЊУ НАРОДНЕ И ОРИГИНАЛНЕ ПРОЗЕ (Књига 3 и 5)

У биљежењу епских, лирских и лирско-епских пјесама, као и у биљежењу усмених народних приповједака и других прозних облика, С. Дучић је као прворазредне узоре користио сакупљачко дјело Вука Ст. Караџића, Његоша, В. Богишића и М. М. Поповића, о чему сам више и систематичније писао у студијама „Богишићев допринос сакупљању, проучавању и објављивању најстаријих народних пјесама (с посебним освртом на бугарштице) „и „Циклуси и збирке наративних проза о Насредин-хоџи у народној и умјетничкој књижевности (Прилог наратологији)“. Користећи Вуково бечко издање *Српских народних пјесама* (у четири књиге: I — 1841, II — 1845, III — 1846, IV — 1862), као и књиге истог аутора: *Српске народне њриловијейке* (Беч, 1853), *Српске народне њословице...* (1849) и *Српски рјечник* (1952), потом Богишићеву познату збирку — *Народне пјесме из најстаријих, највише њриморских записа*, Књ. I (Београд, 1904) и М. М. Поповића — *Племи Кучи у народној њрици и пјесми* (Београд, 1904), Дучић је прихватио подјелу народне поезије на „мушке“ (епске) и „женске“ (лирске) пјесме.¹²

Велики број даровитости С. Дучића имао је на уму Ненад Вуковић током двогодишњег приређивања *Разних народних њриповједака* (Подгорица, 2018, стр. 300), о чему сажето пише у предговору „Наративни дар Стевана Дучића“ (стр. 9–19):

„Овдје би неопходно било указати на оно што Стевана Дучића приближава Вуку, Вукову начину обраде онога што је

записивао и слагао у цјелине; у којој мјери се Дучић приближава књижевном језику, а кад и гдје није могао (и зашто) да се удаљи од кучког говора; као и то шта би значило потпуно удаљавање. У неизмјерној знатижељи, Дучић се упознао са радом Вука Караџића. Вук му је био узор, посебно када је у питању народно стваралаштво и скупљање народних умотворина — пјесама и прича. Прије Вука, првог сакупљача, српске народне приповијетке живјеле су у народу. Дучић је брзо схватио шта је Вука руководило да се бави сакупљањем народних умотворина, знао је и са каквим је одушевљењем дочекивана свака Вукова књига, и какав су постајале узор“ (Књ. 3, стр. 12).

У Књигу 3 је приређивач, сходно Дучићевој концепцији, укључио 102 народне приповијетке, различите по својим естетским дометима. Оне нијесу у Књизи 3 стриктно, намјенски, тематски и мотивски циклусиране, али и при најповршнијем приступу постаје очигледно да је Дучић, по априорној или апостериорној концепцији, настојао да у својој збирци примјени и хронолошки и типолошки принцип унутрашње подјеле (циклус приповједака започет је библијском тематиком — уводна прича названа је 1. „Адамова и Евина неслога“, а завршена је 102. причом „Соломунова мудрост у рају“). Тематски су циклусиране, колико је то било могуће, сродне приповијетке о: Турчину, Циганину, Јеврејину, хришћанској и исламској митологији, поповима, кадијама, агама, царевима, демонологији и анџелологији. Многе од приповједака могу се генолошки прецизно уврстити у бајке и басне, а неке од њих су циклусиране по епонимним јунацима из усменог стваралаштва (Еро, Ћосо, Итар Пејо, Петрица Керемпих, Насредин-хоџа и многи други).¹³

Да би укупна слика о Дучићевим приповједачким способностима била комплетна, неопходно је навести још неколико додатних напомена. У првом реду то се односи на неколико мањих збирки приповједака на које је први скренуо пажњу познати историчар Андрија Лаиновић (у часопису „Записи“, бр. 6, 1932). Потенцијалном издавачу он нуди шест обимом неједнаких збирки које су у потпуности спремне за штампу: 1. *Сѣтари јорски људи*, 2. *Горски суд*, 3. *Освећник*, 4. *Горско срце*, 5. *Горска душа* и 6. *Слободни*

јоршиџаци, али је ова драгоценост иницијатива остала нереализована (у цјелини и у појединостима). Тек у наше вријеме етнолог Зорица Мрваљевић сабрала је, приредила и објавила четири књиге грађе под насловом — *Народне њриче (из сџаре црнојорске њериодике)*. У књизи издатој у Подгорици (2016), у Одјељку „Народне басне из етнографских радова Стевана Дучића“ (стр. 226–229), презето из Календара „Зета“ за 1910. годину, З. Мрваљевић објавила је седам басана од којих су 6 уврштене у Дучићеву етнолошку монографију — *Живоџ и обичаји њлемена Куча* (Београд, 1931, стр. 462–465), а само је једна остала неуврштена (о лисици и кокоту).

Трећа напомена односи се на сачувани, а до данас *in extenso* необјављени рукопис „Дајко Ново“ (уврштен у Етнолошку збирку, бр. 237, рук. стр. 17), који је, вјероватно, због нечитљивости остао изван интересовања критичара. Ради се, наиме, о веома занимљивој и оригиналној приповједачкој прози реалистичке провенијенције, која, несумњиво, богати читав Дучићев прозни опус, са много елемената аутобиографске и документарне прозе. О томе писац свједочи још од уводне алинеје: „Брци му чврсти као и коса до скоро црна, а над фино савијен орловски нос, и као гар црне велике, а готово вазда велике очи, наквечене, густе саставјене веђе. А какве очи, веђе, нос и доју лица имале су и његове сестре и умрла браћа. Један од њих, кад је с неколицином Раковића, а због (нечитке двије ријечи — примједба Р. В. И.) Дрекаловић задржан у таоце на Цетиње, назван је од пјесника Горског вијенца ‘Дајко лијепи’“ (стр. 1).¹⁴

О високим естетским вриједностима објављених приповједака у Књизи 3 рјечито свједочи чињеница да се, по мом мишљењу, у њој налази чак 19 проза које би се могле равноправно уврстити у антологијско издање јужнословенског и балканског културног ареала: 2. Претварање, 3. Преварен домаћин, 5. Оџина недаћа, 6. Сусјед и оџиница, 10. Страхих козе пасе, 18. Лаж и биринџилаж, 19. Лаж и паралажа, 22. Лажов мамипара, 24. Амалин као бискуп (која је најлитерарнија у књизи), 26. Еро и лупежи, 27. Свети Аранђео и кум (која је најдужа у књизи), 47. Несретник, 57. Просјак и трговац (препуна изненадних обрта), 61. Дивљи човјек, 62. Кадијино прорицање, 66. Кадија, кајмекам, чифутски трговац и ђевојка, 95. Јеж и лисица, 96. Зеџ, мечка и орач и 101. „Јежева кућница“.¹⁵

Од бројних књига студија, огледа и монографија Бранка Поповића (1927–2011) издвојили бисмо — *Верзије књижевної дела* (Нолит, Београд, 1975, стр. 152), која је посвећена филозофији и психологији стварања, прецизније речено књижевној теорији, наратологији и генологији.¹⁶ Од бројних рјешења која овај теоретичар нуди најзначајнијом се чини подјела на: изворни текст (изворницу) и варијанте истог дјела (изведенице). Када је у питању Дучићев роман *Или Куч*, потребно је навести још четири напомене:

1. Важно је споменути чињеницу да рукопис романа износи 661 рук. стр., и да је заведен под ознаком iDr II niz 596 у Архиву Националне библиотеке „Ђурђе Црнојевић“ на Цетињу, који је издавачу послужио као *изворница*.

2. Дактилографисана верзија (Подгорица, 1997, стр. 446), коју је 1995–1996. године прекуцао Радојица М. Поповић, представља *йр-ву варијантшу*.

3. Другу варијанту представља прво објављено издање (Културно-просвјетна заједница Подгорице, Подгорица, 1997, стр. 746), које су приредили Јован Чађеновић и Слободан Калезић, а које је објављено у оквирима Културне, научне и умјетничке манифестације „Дани Марка Миљанова“ (1997).

4. Друго штампано издање, у оквиру *Сабраних дјела* (Књига 5, 2019, стр. 912), приредиле су заједнички Јелена Башановић-Чечовић и Данијела Радојевић. Оно представља трећу варијанту романа, а допуњено је инструктивним предговором „Књижевноисторијски значај и поетика романа ‘Или Куч’ Стевана Дучића; језичко-стилска структура романа“ Ј. Башановић-Чечовић (стр. 9–40) и поговором „Темељи на којима је изграђен роман — језичке и стилске особености“ Д. Радојевић (стр. 851–868). Обје ауторке, користећи могућности које им пружа лингвостилистика, заједнички су приложиле и „Рјечник мање познатих ријечи“ (стр. 869–888), „Напомене приређивача“ (стр. 889–894) и „Прилоге“ (стр. 897–908). Најближа изворном тексту је трећа варијанта (2019), у којој је поштована воља романсијера до крајњих граница, што се види већ по реторици подналова и међуналова, а нарочито сегментацијом романа на четири дијела: [I ДИО], II ДИО МУЧЕНИК, [III ДИО] и IV ДИО ИЗВОЈЕВАЧ.¹⁷ Суиздавач овога издања је Национална библиотека Црне Горе на Цетињу.

У писање романа *Или Куч* С. Дучић је уложио максимум интелектуалне, креативне и интуитивне енергије, с обзиром на то да он заснива роман као нову књижевну врсту у црногорском културном и књижевном ареалу. У огледу „Први црногорски роман (*Или Куч* Стевана Дучића)“, рук, стр. 13, Милорада Јеврића, који је објављен у Књизи 6 *Сабраних дјела* (стр. 139–157), аутор је Дучићев роман сврстао у „закашњели реализам“, јер је роман настајао у вријеме потпуне превласти модерне у српској и хрватској књижевности.¹⁸ О том процесу Јеврић пише: „У погледу тачнијег периодизацијског и стилског одређења и настанка овог романа може се рећи да је он написан на крају епохе реализма, мада не припада претежно овој епоси, него је стилски много ближи романтизму, па помало и витешком роману. Ако се главне фазе реализма завршавају негдје до балканских ратова и Првог свјетског рата, онда се настанак дјела ‘Или Куч’ тачно поклапа са завршецима ове велике књижевне епохе. Ипак, сâм писац нигдје не помиње термин ‘реализам’, док термине ‘романтизам’ и ‘романтично’ користи у више наврата“ (стр. ?!).

Писац предговора роману Ј. Башановић-Чечовић сагласна је са Јеврићем у томе да је Дучићев првијенац *Или Куч* подједнако занимљив и за историографску и за естетичку анализу, па тим поводом пише:

„Међутим, одређење романа као ‘дјела студије’ које Дучић даје у уводном дијелу, наговјештава да ће поред, претежнијег, биографског карактера, уз повремена исклизнућа, у имагинативно, дјело имати одлике и историјског списа будући да је проткано ‘с више стварнијех догађаја’ и личности, које се намјеравају што тачније представити. Такође и чињеница да је Или Куч историјска личност, чије се дјеловање везује за конкретне догађаје, локације и личности, доприноси реалистичности и увјерљивости приповиједања“ (стр. 14–15).

Као што је познато, рукопис Дучићевог романа је читав низ деценија био склоњен од јавности, све док га 1959. године Јованка Дучић, пишчева супруга, није уступила Народној библиотеци на Цетињу, гдје се и данас налази. Друга варијанта романа (Подгорица,

1997) захваљујући предговору Ј. Чађеновића „Роман Стевана Дучића о хајдуку Илији Кучу“ (стр. 7–23), упутила је читаоце у готово све књижевноумјетничке вриједности не само романа него, успутно, и других пишчевих дјела. Међутим, неопходно је констатовати да су се приређивачеве амбиције махом сводиле на то да дјело буде објављено, а да су изостале прецизније теоријске и критичке анализе. Осим тога, како показују трећа варијанта и њени приређивачи (Ј. Башановић-Чечовић и Д. Радојевић), друга варијанта није дословно и досљедно поштовала *изворницу*, било да је ријеч о теоријској, било о примијењеној равни проучавалаца.¹⁹

Приликом настајања романа Дучић је у великој мјери користио претходна сазнања о главном јунаку Или Кучу, било да је ријеч о српском и арбанашком усменом стваралаштву, било о умјетничкој књижевности. При томе првенствено мислим на сугестивно писану историјску повијест М. М. Поповића — *Српски хајдуци*, која је посвећена харамбаши Раку Ђурићу и хајдуку Илији Турову Љуљановићу из Кривога дола. Поповићева повијест је, као други дио књиге *Животи и обичаји Арбанаса*, најприје објављена у новосадском часопису „Летопис Матице српске“ за 1904–1905. годину, коју је приредио др Михаило Вукчевић.

Занимљиво је и то што С. Дучић као полиграф у подједнакој мјери брине и о продукционом, али и о рецептивном моделу, с обзиром на то да у „Уводу“ романа (стр. 25–26) он сугерише одређен број упутстава за читање (писац каже „задатака“) које жели да оствари у садашњости и у будућности, инсистирајући подједнако и на историјским и на биографским истинама које увелико чине јунаков портрет потпунијим и занимљивијим:

„Ево романтичне приповијетке, која, уствари, није дјело маште с измишљеном садржином и личностима, већ проткана с више стварнијех догађаја, а задатак јој је да што тачније представи ропски живот старосрбијанаца и македонаца под турскијем игом у средини прошлога вијека. Главни јунак ове приповијетке је хајдук Илија, назван у арбанашке приче и пјесме Или Куч. То је личност која је заиста у својој шеснајестој години живота на романтичан начин постала хајдуком, а следствено затијем и арамбахом, личност којој је уистини

протекао сав живот у борби као једином занату, личност којој је одиста била девиза: гонити зулумћаре и штитити хришћанске богомоље и нејач, а која је стајала у непосредној вези с дечанскијема игуманима.“

Глобалне поетске идеје романа Дучић је читаоцу сажето изложио у глави XLVI (стр. 457–470), у облику есејизиране прозе која представља често примијењени приповједачки поступак:

„Приповијетка о животу и раду тога вјечитог борца, која уједно оличава и патње српске нације под варварским игом, пружа пуну слику и карактерише нације и појединце који су долазили у додир онога времена узгред додира обичаје, итд. итд.“²⁰

Уз напомену да се без икаквих тешкоћа може установити да *Или Куч* није и не може бити никаква *ѿријовијејѿка*, као и да никако не може бити *дјело сѿудије*, требало би констатовати да постоје евидентне разлике између *изворнице* (пишчевог рукописа) и три варијанте (*изведенице* — 1995–1996, 1997. и 2019), о чему врло савјесно и педантно пишу приређивачи посљедњег издања романа. Исцрпљивање расправе о теорији верзија, свакако, захтијева посебну аналитичку студију, као и сасвим нову расправу о почецима црногорског романа, посебно уколико се структура романа *Или Куч* анализира са становишта које нуде: наука о књижевности, наука о језику, фолклористика, компаратистика и културологија.²¹

4. ДОПРИНОС ПРОУЧАВАЊУ ЕТНОЛОШКЕ И ЛИТЕРАТУРОЛОШКЕ ТЕМАТИКЕ И ПРОБЛЕМАТИКЕ (Књига 4 и 6)

Од свих томова Дучићевих *Сабраних дјела*, по начину приређивања, издваја се Књига 4 — етнолошка монографија *Живоиѿ и обичаји ѿлемена Куча* (Српска краљевска академија, Београд, 1931), коју третирамо као *изворницу* (у недостатку пишчевог рукописа), а коју је зналачки приредио, допунио и редиговао акад. Јован Ердељановић, са свом неопходном критичком апаратуром коју захтијева критичко издање дјела. Најновије издање етнолошке монографије

(Подгорица, 2019, стр. 732) показује извјесне разлике у односу на претходне томове издања.

а) Оно је започето предговором приређивача Зорице Мрваљевић: „Живот и обичаји племена Куча“ (стр. 9–28).

б) Затим слиједи предговор Јована Ердељановића „Од уредника“ (стр. 31–36), у коме је таксативно набројао основне циљеве које жели да постигне овим дуго припреманим издањем.

в) Трећи предговор, истина веома кратак, представља Дучићев текст „Од писца“ (стр. 37–38). Приређивач је исправно поступио када је педантно пописане „Штампарске грешке“ (Београд, 1931, стр. IX–X) испустио, јер су оне у најновијем издању (Подгорица, 2019) исправљене у тексту. Такође је оправдано и то што је из издања етнолошке монографије (Подгорица, 1998, 2004) изостављен кратки „Поговор“ Петра Влаховића (стр. 557–558), јер је он, као прилог критичкој литератури, објављен у Књизи 6, стр. 88–90. Такође је изостављен и веома обухватни „Регистар“ (Београд, 1931, стр. 558–598), јер је Издавачким планом за 2021. годину предвиђено издавање до сада најпотпунијег *Рјечника Марка Миљанова*, чији су састављачи доц. др Јелена Башановић-Чечовић и др Данијела Радојевић.

За разлику од мишљења Ердељановића, Влаховића и З. Мрваљевић, који унисоно тврде да се Дучићева монографија може дефинисати као *етнолошка*, након детаљне анализе свих XII одјелака у њој, сматрам да се ради о хибридној форми, с обзиром на то да поготово двије петине монографије чине фолклорни облици, о чему сам више и систематичније писао у студији „О процесу литераризације етнолошке монографије Стевана Дучића (Прилог фолклористици)“, 2019.²² Стога сам Дучићеву монографију етнолошки дефинисао као *етнолошко-књижевну*, подијеливши цитирану студију на четири уже цјелине: „Љетопис дјела“, „Сакупљање лирских и лирско-епских пјесама“, „Фолклорни и наративни облици као вид литераризације монографије“ и „Биљешке“. Занимљиво је при томе напоменути да је Дучићу у првој фази стваралачке метаморфозе (1890–1901) био узор и учитељ енергије М. М. Поповић, а у другој (1902–1918) Ј. Ердељановић.

У наведеној студији о процесу литераризације етнолошке монографије утврдио сам да се њен садржај *in extenso* може подијелити у три групе:

— *йрвој*, некњижевној форми посвећен је највећи дио глава и поглавља (гл. II, III, IV, VI и VII);

друјој, хибридној форми посвећене су главе VIII, X и XI, а

— *йрећој*, књижевној форми посвећене су само двије главе IX цјелине: „Забаве“, подијељене у уже одјељке: „Игре“, „Свирке и пјесме уз гусле“, „Пословице“, „Загонетке или сплетке“ и приче.²³

Највише пажње у монографији Дучић је посветио *баснама*, *йредањима*, *йословицама* и *йријовијейкама* (причама). Међутим, тешко је објаснити то што приређивач није у избор *Разне народне йријовијейке* (2019) унио и двије прозе о Насредин-хоџи: „Настрадаин хоџа и цар“ и „Настрадаин и Соломон“, које су изузетно репрезентативне и за Дучићев наративни корпус и за корпус националне књижевности ове провинијенције. При томе, по ко зна који пут, ваљало би нагласити значај посљедњих верзија које су приредили: Љубомир Ковачевић (када је у питању Поповићево дјело) и Јован Ердељановић (када је у питању Дучићево дјело). О томе З. Мрваљевић прихватљиво пише:

„Наведени проблеми са којима се Ердељановић суочавао док је књигу уређивао за публикавање, као и прво поглавље које је написао, не умањују значај Дучићевог рада. Напротив, они само наглашавају и потврђују колико је Стеван Дучић, као ‘слабо писмен човек’, уложио труда и са каквим ентузијазмом је радио да би сачувао спомен на начин живота, обичаје и вјеровања племена из којег је потекао. Стога, првенствено захваљујући њему, имамо ову вриједну књигу која садржи бројне информације и податке веома значајне за расвјетљавање етнокултурне прошлости не само црногорског племена Кучи, већ и цјеле Црне Горе“ (Књ. 4, стр. 12).

Паралелно са настајањем огледа „Живот и обичаји племена Куча“ (2019) настајала је веома исцрпна расправа „Народне умотворине као израз црногорског етничког бића и културе“, која је објављена у оквиру научног пројекта — *Парадигме дискурса културе у Црној Гори* (ЦАНУ, Подгорица, 2019, стр. 197–273). Нажалост, З. Мрваљевић није у расправи никакву пажњу посветила фолклористичком опусу С. Дучића, представљеном у прве три књиге *Сабраних дјела*,

иако је то била прилика да се о пищевој полиграфији проговори са много ширег — антрополошког, културолошког и компаратистичког аспекта, у односу на друге научне дисциплине, као што су: историја, етнопсихологија, социологија, наука и умјетност.²⁴ Двије збирке јуначких народних пјесама С. Дучића веома прикладно се инкорпорирају у контекст будућих збирки, избора и антологија у XX вијеку, с обзиром на бројне књиге ове провенијенције: *Црнојорске народне јуначке њјесме* Вукомана Џаковића (Џетиње, 1953), *Ејску народну њоезију Црне Горе* Вида Латковића и Јована Чађеновића (Титоград, 1964), *Црнојорске ејске њјесме разних времена* Радована Зоговића (Титоград, 1970), *Црнојорске ејске њјесме* Момира М. Марковића (Подгорица, 2015) и тако даље.²⁵

Црногорским народним пјесмама З. Мрваљевић је посветила у расправи стр. 204–251, црногорским лирским народним пјесмама стр. 215–230, уз напомену да су значајан допринос сакупљању ове врсте пјесама дали: Илија Златичанин (из Подгорице), Мираш Ђукић Васојевић, учитељ Андрија Ј. Мићевић, Владимир Ђ. Милановић, Ристо Поповић, Лука Јововић, Л. С. Врбица и Јован Ф. Иванишевић (стр. 315). Надаље, ауторка се помно бавила *њуждалицама* (стр. 231–237), као и *народним њричама* (стр. 237–246), *изрекама* и *њсловицама* (стр. 246–253), *зајонейкама* (стр. 253–256), *баснама*, *народним њтрама* (256–258), *клетњвама* и *здравњцама*. Од посебног су значаја пословице и басне чије је узорке Дучић нашао у књигама Вука Караџића, Вука Врчевића, Ђура Даничића и многих других.²⁶

Највише труда уложио је Радомир Прелевић у уређивање Књиге 6 — *Разни сњиси. Крињњика о њисцу. Био-библиоњрафија. Илусњњрације* (Подгорица, 2019, стр. 366). Његов задатак био је утолико тежи и сложенији уколико се зна да је критичка литература о писцу више него оскудна, да је управо стога, као главни и одговорни уредник издања, морао иницирати писање нових прилога, намијењених објављивању у Књизи 6 (одјељку „Критичари о писцу“). Такви су прилози М. Јеврића, Р. В. Ивановића, Р. Глушице и С. Вулић. Од мојих прилога писаних овом приликом издвојио бих поговор цјелокупном издању — „Истраживачки, сакупљачки и умјетнички допринос Стевана Дучића (Прилог наратологији и генологији)“. Употпуњавању основних црта Дучићевог стваралачког портрета у великој мјери су помогли: „Биоњрафија“ Р. Прелевића и

„Библиографија“ Бранке Г. Драгосавац, илустрације и прилози. Посебну пажњу читалаца благовремено је изазвао Прелевићев фељтон „Вриједни и частан Куч“, објављиван у 9 наставака у дневном подгоричком листу „Дан“ (од 10. III до 18. III 2018), у коме налазимо етимон издања *Сабраних дјела* у шест књига.²⁷

Пратимо ли савјесно генерирање поетских идеја у Дучићевом сакупљачком и оригиналном опусу, по Прелевићевим сугестијама, најприје би се требало позабавити Дучићевим оригиналним првинама: „Нешто о Зетској архиепископији“, „Њ. В. Књазу Мирку“, „Писмом војводи Марку Миљанову“ и пјесмом њему посвећеном, који припадају различитим научним и умјетничким врстама и жанровима (од црквене историје до епистографије). Али осим Прелевићевог „Предговора“, средишњи дио Књиге 6 представља други одјељак — „Критика о писцу“ (стр. 211–234), у коме је објављено седамнаест приказа, чланака, огледа и студија, како оних настајалих у XX вијеку (А. Лаиновића, М. Барјактаровића, Г. Пејановића, Р. Шуковића, Ј. Чађеновића, С. Пилетића и П. Влаховића), тако и оних који су објављени у XXI вијеку (М. Никчевић, Р. Глушица, Р. В. Ивановић, Р. Прелевић и С. Вулић). Посебан допринос тумачењу и разумијевању представљаће будући зборник радова — *Научне и умјетничке вриједности дјела Стивана Дучића* (Подгорица, 2020).²⁸

Прелевићев фељтон: „Стеван Дучић — вијек од смрти етнологa и књижевника“ („Дан“, марта 2018) садржи девет наставака: (1) „Вриједан и частан Куч“, (2) „Сахрањен поред цркве Светога Ђорђа“, (3) „Племе Кучи — живот и обичаји“, (4) „Племе Кучи — грађа за рјечник“, (5) „Историја и машта истовремено“, (6) „Роман ‘Или Куч’ објављен тек у наше време“, (7) „Пјесме нису ничим повријеђене“, (8) „Старе пјесме — лексичко благо“ и (9) „Врсни сакупљач народних приповиједака“. Прелевићев фељтон илустрован је низом фотографија панорама села Дучићи, појединим надгробним споменицима које нам је као драгоцјену рукотворину оставио Дучић-каменорезац, затим свим корицама до тада објављених дјела, као и факсимилом насловне странице пишчеве збирке — *Разне народне ѝријовейке* (Sic!), занимљиве, између осталог, и по успутно записаној биљешци непознатог аутора.²⁹

Приређивач Књиге 6 с разлогом тврди да сва Дучићева дјела, а посебно етнолошка монографија — *Живои и обичаји њлемена Куча*, представљају аутентичан и поуздан извор за даља историјска, научна, културолошка и умјетничка истраживања: „Дучићеви описи одговарају у потпуности предмету о коме је ријеч, а записи народних прича, пјесама и других облика стваралаштва су поуздани. Зато је након појаве ове књиге сваки истраживач прошлости у Кучима, ма из које народне области био, имао одакле да почне и да без бојазни ослони свој рад на ово дјело“ („Дан“, 11. III 2018).

Драгоцјеним, а недовољно познатим и признатим сакупљачким, научним и умјетничким опусом Стеван Милетин Раковић Дучић, и у квалитативном и у квантитативном смислу, несумњиво је обогатио националну културну, научну и умјетничку баштину низом остварења од изузетне вриједности.³⁰

БИЉЕШКЕ

1. Уводна разматрања

¹ На наредној страници објављено је писмо С. Дучића:

Акт 12. априла 1912. год. Акад. Наука

Београд

I Кучи, Брдско племе у Краљевини Црној Гори — *Живои и обичаји*.

II Мјестопис и народно поријекло Куча у слици и ријечи.

Приложио сам овде сам рад о животу племена Куча и рад за географски (... ..) Цвијићу /а уз њега 21 фотографију/

Стеван Дучић

У Београду

13-III 1912.

Из акта Академије Наука види се да I књига упућена г. проф. Ердѣјановићу.

Акт је потписао — А. Белић.

Географски завод примио је 21 фотографију које иду уз горњи рад /наиме уз оно који предан пок. Цвијићу/.

12-III 1912. Асистент Геогр. Завода

У Београду Мил. Драгић, с. р.

(Ову прибелешку дао је г. Ердѣјановић — 1931. г. маја месеца).

² Очигледно, сâм Ердѣјановић генолошки не одваја термине *сѣудија* и *монографија*. На то сам указао пишући о етнолошко-књижевној монографији — *Живои и обичаји њлемена Куча* (Српска краљевска академија, Београд, 1931, стр. 600), коју је савјесно приредио за штампу Ј. Ердѣјановић, а доцније Петар Влаховић у два издања (ЦИД, Подгорица, 1998. и 2004). Влаховић је савјесно

уредио репрезентативна Ердељановићева дјела у два тома (Библиотека „Радо-сав Љумовић“, Титоград, 1997):

— *Први њом* садржи: монографију *Кучи — њлеме у Црној Гори* (стр. 5–292), расправу *Брајноножићи — њлеме у црнојорским Брдима (Еџнолошка исџиџивања)*, стр. 293–373, и монографију — *Посџанак њлемеџа Пиџера (Еџнолошка расџрава)*, стр. 375–626, а

— *Друџи њом*: монографију — *Сџара Црна Гора (Еџничка џрошлосџи и фортмирање црнојорских њлемеџа)* (I део, стр. 5–963) и расправа *Еџничко сродсџиво Бокеља и Црнојораца* (II део, стр. 965–1035).

³ Ради се о научним прилозима који су специјално писани за Књигу 6 Дучићевих *Сабраних дјела*:

1. Огледу „Значај историјске, културне и умјетничке баштине (Прилог тумачењу односа наративне и скриптивне културе)“, дакт. стр. 6.

2. Студији „Истраживачки, сакупљачки и умјетнички допринос Стевана Дучића (Прилог аксиологији)“, стр. 23, која је намијењена као поговор *Сабраним дјелима* у шест књига.

3. Студији „Циклуси и збирке наративне и скриптивне прозе о Насредин-хоџи у народној и умјетничкој књижевности (Прилог наратологији)“, стр. 22.

4. Студији „О процесу литераризације етнолошке монографије Стевана Дучића (Прилог фолклористици)“, стр. 24.

Упутно је видјети и два завршна дијела Књиге 6: „Биографију“ (аутор је Р. Прелевић) и „Библиографију С. Дучића“ (аутор је Б. Драгосавац).

⁴ Приређивачки одбор *Сабраних дјела*, Уређивачки одбор а, посебно, главни и одговорни уредник показали су спремност за даљу сарадњу са САНУ, саопштено у посебној ријечи захвалности, која гласи:

„Фонд за развој Куча ‘Марко Миљанов’ као издавач дјела Стевана Дучића и приређивачи, посебну захвалност дугују Архиву Српске академије наука и уметности и академику Василију Крестићу, што су омогућили да на Богојављење, 19. 01. 2016, предсједник Фонда др Радомир Прелевић, фотокопира оригинале рукописа Стевана Дучића, и да се на тај начин омогући да на свијет изађу у нашем издању.“

Слично је поступљено и у Књизи 5 — *Или Куч (роман)* када су ријечи захвалности упућене Националној библиотеци „Ђурђе Црнојевић“, као суиздавачу дјела, и директору Богићу Ракочевићу, књижевнику, будући да се у њој чува оригинал рукописа Дучићевог романа (стр. 661).

2. Дојринос сакупљању ејских народних њјесама и џроза (Књџи 1 и 2)

⁵ На крају зборника радова — *Умјетничке и научне вриједносџи дјела Марка Миљанова Појовића* (Подгорица, 2018, стр. 281–283) објављен је „Списак издања у библиотеци ‘Баштина’ (2015–2018)“, у коме су наведена прва 24 издања. Портрет С. Дучића, објављен на стр. 5 свих шест књига, рад је сликара Комнена Драговића Дучића, чија је биографија С. Дучића (књ. 6, стр. 284–288) више него интересантна.

⁶ Дучић тим поводом пише (Књ. 1, стр. 35):

„У збирци сам додао три врло лепе пјесме пошто је о збирци реферат готов био, али пошто су речене пјесме оригиналне и саме собом доста лијепе и сложне с народнијем предањем, њих знам да не треба проучавати.

Списак пјевача од којих сам поједине пјесме преписивао готов сам додати на крају збирке, као што сам то усмено г. Бјелановићу казао.

Допуне сам попунио на основу III свеске мога рада о Кучима, у томе раду је уједно казано од колике је историјске вриједности поједина пјесма моје збирке као и све остале пјесме које су од другијех скупљача досле о Кучима публиковане.

С поштовањем,
4/1913.

Писац

У Београду“

⁷ Видјети оглед „Значај историјске, културне и умјетничке баштине (Прилог тумачењу односа наративне и скриптивне културе)“, изговорен приликом представљања Књиге 2 Дучићевих *Сабраних гјела*, у Подгорици, 2. XI 2017. године).

⁸ Дучић о томе пише:

„Овијех 60 погибалаца што се овом пјесмом помињу испогибали су кроз последња три паса до рата 1876–9. године. Грбови им се заиста налазе пред црквом Св. Петке у Каруче, која се од недавно прибраја Лимљанима. Погидаоци исходе из три сасвијем изумрле породице Лагатори, Вучајковића и Радановића, као и из садањих каручкијех породица Бошковићи, Милићи, Шаровићи, Драгишићи и Вулетићи. А не од Сјеклоћа који су с ови крај 1860. године ту досељени и с Добарскога села и искрај Цетиња. С. Дучић“ (Књ. 1, стр. 400–401).

⁹ Проф. др Рајка Глушица (1961) одбранила је докторску дисертацију о Поповићу — *Језик Марка Миљанова* на Филолошком факултету у Београду, 1995, рук. стр. 395. Дисертацију је објавила Културно-просвјетна заједница Подгорица, Подгорица, 1997, стр. 345. Заједно са Р. В. Ивановићем, ауторка је приредила Поповићеве *Посланице* (Нови Сад, 2001. и 2004), трилогију уџбеника *Свијет језика 1, 2, 3* (2006–2008), као и Поповићев избор — *Три књижевна аманџа* (Подгорица, 2017). До данас је објавила преко 140 стручних и научних радова.

¹⁰ *Друју ирују* чине пјесме: „Истрага Матељевића“ (стр. 276), „Ударац Турака на Црницу, 1768“ (стр. 388), „Погибија паше Селимовића у Језера Дровњака“ (стр. 543) и „Погибија Ахмета Баука“ (стр. 268), које је записао од Јована Јанковића, Петра Михаљевића, Јефта Жугића и Ђока М. Радуловића.

Трећу ирују чине пјесме: „Погибија медуноског аге Асан капетана“ (стр. 406), „Погибија Аге од Медуна“ (аутор је Алекса Раковић, пишчев брат, стр. 689) и „Освета браће Ивовића“ (аутор је кап. М. Михаљевић, стр. 186).

¹¹ Књига 2 садржи још и сљедеће прилоге: „Рјечник мање познатих ријечи“ (стр. 375–381) и „Напомену уз ‘Рјечник мање познатих ријечи’“ (стр. 383).

3. *Дојринос сакуиљању и објављивању народне и оријиналне ѝрозе (Књије 3 и 5)*

¹² Прва студија је објављена у зборнику радова — *Ойшии имовински законик за Књажевину Црну Гору* (ЦАНУ, Подгорица, књ. 13, 2018, стр. 115–135), а друга у зборнику радова — *Академику Ненаду Вуковићу у ѝочаси* (ЦАНУ, Подгорица, 2020). Видјети такође и монографију — *Поеиика и еиика Марка Миљанова* (Завод за уџбенике и наставна средства „Меден“, Подгорица, 2019, стр. 458).

¹³ Ради се о приповијеткама заведеним под бројем: 69. Настрадаин Хоџа и Чифут, 70. Настрадаин и лопови, 71. Настрадаинов зајам, 72. Настрадаиново љемане, 73. Настрадаинов завидљивац, 74. Настрадаинова молитва у доба куге, 75. Настрадаинова кућа, 76. Настрадаин и путник, 77. Настрадаинов јорган, 78. Настрадаин и пастир и 79. Настрадаин и љаво.

¹⁴ Занимљиво је конципирана монографија *Насрединове метаморфозе* Ивана Шопа (Београд, 1973).

Поводом објављивања Дучићеве књиге *Разне народне ѝријовијејике В/латко/ Симуновић* је објавио новински разговор са Н. Вуковићем — „Сачуван дух времена и опредељења аутора“ у подгоричком дневном листу „Побједа“, петак, 9. новембар 2018, стр. 16.

¹⁵ Ненад Вуковић (1939) студирао је и докторирао на Јагелонском универзитету у Кракову. Радио је на универзитетима у Сарајеву, Вроцлаву, Кракову, Упсали и Гентигену. Био је ректор Универзитета „Медитеран“ у Подгорици и декан више факултета.

Од значајнијх књига издвојио бих: *Stan uacowania serbsko-chorwatskiej pieśni epickiej w dobie dyisiejszej* (1966), *Семантичке вриједности ријечи ѝлеме у словенским језицима* (1978), *Иво Андрић и Пољаци* (2006), *Вукови коријени* (2013), *Вријеме нарације* (2015) и др. Руководилац је недавно објављеног научног пројекта — *Парадијме дискурса културе у Црној Гори* (ЦАНУ, Подгорица, 2019, стр. 538). Недавно је објављен зборник радова — *Академику Ненаду Вуковићу у ѝочаси* (ЦАНУ, Подгорица, 2020), поводом обиљежавања 80-годишњице живота и 50-годишњице стручног, научног и педагошког рада.

¹⁶ Поповићева књига је преведена на француски језик као — *Versions d'une oeuvre littéraire* (Lausanne, L'Age Homme, 1975, р. 103), а објављен је и избор радова *Машија и мудроси (Изабрране стиудије и оиједи)*, Фонд „Марко Миљанов“, Подгорица, 2016, стр. 328, који су приредили Р. В. Ивановић и Живко Ђурковић. Први је написао предговор (стр. 11–30), а други поговор (стр. 278–290).

¹⁷ Јелена Башановић-Чечовић (1983) докторирала је на Филозофском факултету у Никшићу са темом — *Језик и сиил Јанка Ђоновића* (2014). Сарадник је Института за језик „Петар Други Петровић Његош“ (при ЦАНУ), а радила је као доцент на Универзитету Црне Горе и Универзитету „Медитеран“ из Подгорице. Аутор је књиге — *Рјечник ѝовора Зеије* и монографије — *Језик и сиил Јанка Ђоновића*. Приредила је Поповићеву књигу — *Живои и обичаји Арбанаса* (Подгорица, 2017)

Данијела Радојевић (1983) докторирала је на Филолошком факултету у Никшићу са темом — *Стиркуиџура језика међурајине црногорске ѝрозе — граматички и стилистички аспекти* (2018). Аутор је *Рјечника ѝовора околине Мојковца*, а у штампи је њена монографија — *Језичке и стилиске карактеристике књижевной дјела Николе Лоичића* (2020). Ради као сарадник Института за језик и књижевност „Петар Други Петровић Његош“ (ЦАНУ).

¹⁸ О запостављању значаја Дучићевог романа на особен начин свједочи М. Јеврић у двотомној *Историји српске књижевности — Реализам (I–II)*, Филозофски факултет у Приштини — „Бесједа“, Косовска Митровица — Бања Лука, 2017 (стр. I — 648; II — 586), у којој се уопште не спомиње Дучићев роман.

¹⁹ Међутим, у Дучићевом дјелу има немотивисаних поступака, извјесних претјеривања, опширности и сувишности. Хајдуку су приписани неки невјероватни поступци. У неким случајевима поступа непромишљено и спасава се захваљујући срећи и случају“ (стр. 23).

²⁰ Осим што романсијер инсистира на јединству субјективних и интерсубјективних искустава и сазнања, он своје немале амбиције показује још и у завршној алинеји „Увода“:

„Према томе, старао сам се да ова приповијетка, мада у самој ствари није сам мајстор од заната, да у једну руку буде и дјело студије (sic!). Колико сам у томе успио рећи ће у своје вријеме неумитна критика, а ја ћу бити најзадовољнији тијем ако читалац не буде проклињао уложени труд. То би за мене била најдража критика“ (Књ. 5, стр. 26).

²¹ Фусноте се налазе на стр: 41, 72, 96, 110, 214, 205(3), 208, 219, 224, 359, 388, 389, 401, 425, 426, 428, 503, 527, 549, 557, 559, 560, 578, 616, 617, 618, 636, 656, 670, 672(3), 682, 695, 696, 707, 709(2), 713, 725(2), 726, често посвећене преводима са страних језика (турског, бугарског, грчког, албанског и македонског).

Судећи по строгим вриједносним критеријумима, Дучић је најрепрезентативније странице романа остварио у главама: II (стр. 38–48), III (49–62), IX (108–120), XVII (198–210), XIX (226–234), XX (235–240), XXXI (336–345), XXXV (375–384) и XLVI (482–493), у првом дијелу; затим у главама: IV (526–536), V (537–547), VI (548–562), VIII (571–580), IX (581–585), XIII (617–626), XIV (627–636), у другом дијелу; као и главама трећег дијела: I (639–648) и VIII (703–709). Очигледно, при крају романа, у четвртом дијелу, евидентно се јавља и „замор писца“ и „замор материјала“.

4. Дојринос ѝроучавању етнолошке и литературолошке тематике и ѝроблематике (Књ. 4 и 6)

²² Дванаест цјелина монографије слиједи овим редом: I Неколико ријечи о предјелу и о становништву племена Куча, које је дописао уредник Ј. Ердељановић, II Привреда, III Кућа и покућство, IV Ношња, V Храна, VI Друштвени живот, VII Обичаји, VIII Празновјерице, врачање, гатање и бајање, IX Забаве, X Главније душевне особине народне, XI Тјелесне особине и XII Народна

медицина. Поседна, компаративистички заснована студија морала би бити посвећена формалном и садржинском устројству Поповићеве — *Племе Кучи и народној ирчи и ијесми* (1904), Ердељановићеве — *Кучи, илеме у Црној Гори (Етнографска студија)*, 1906, и Дучићеве књиге — *Животи и обичаји илемена Куча* (написана од 1904. до 1912, а објављена 1931. године).

²³ У истој студији сам навео мишљење да се *Трећа ируја* може подијелити у три уже цјелине: *иру* чине они дјелови монографије које сам сврстао у „научничким наукама; *друју* чине дјелови у којима је евидентан поступак есејизације, што се може генолошки дефинисати као „есејистичка проза“; *ирују* чине они дјелови који су својом структуром чисто белетристички, захваљујући првенствено пишчевом дару и укусу, те се они могу дефинисати као „белетристичка проза“, која обухвата: а) фолклорне и б) наративне облике.

²⁴ Сарадници на научном пројекту су: Сениша Јелушић (за област књижевна култура), Чедомир Мирковић (за област праисторија Црне Горе), Абаз Диздаревић (за област цивилизација и њени модели), Луција Ђурашковић (за област историја умјетности), Слободан Јерков (за област проучавања односа културних модела Истока и Запада), Бранислав Митровић и Павле Стаменовић (за област архитектура), Петар Ђуковић (за област историја ликовне умјетности) и Маја Богојевић (за област историја филмске умјетности).

²⁵ На стр. 204 поменуте расправе З. Мрваљевић указује на свој вишегодишњи научни пројекат посвећен сакупљању, избору и проучавању усмених народних умотворина објављиваних у црногорским периодичним издањима (1871–1912). У оквиру поменутог пројекта ауторка је објавила четири књиге грађе која се односи на приче (237), лирске и дјечије пјесме (419), изреке и пословице (преко 2000), клетве (60), игре или задаве (35), загонетке (преко 800), празновјерице (240), којима је додала обухватне предговоре и ауторске коментаре.

Мр З. Мрваљевић (1955) објавила је преко осамдесет стручних и научних прилога, од којих ваља издвојити пет књига у издању ЈУ Музеји и галерије Подгорице (2012, 2014, 2016, 2018, 2019) на тему *Народних умотворина*, као и монографију *Црногорска народна ношња* у издању Матице црногорске и „Обода“ на Цетињу. Члан је Одбора за етнологију ЦАНУ у Подгорици.

²⁶ Видјети о томе дио монографије *Казалице Стефана Мишрова Љубише* (ЦАНУ, Подгорица, 2018), посебно студију „Фолклорни и наративни облици у Причањима Вука Дојчевића“ (стр. 117–152). Од фолклорних облика анализирао сам: мит, легенду, бајку, басну, причу, анегдоту, пословице, загонетке, молитве, благослове, клетве, аманете, уроке, кунидбе, тужбалице, опросте и друге, а од наративних облика: анегдоте, цртице, кратке кратке приче, кратке приче, новеле, приповијетке и повијести. Дучићева монографија садржи прегршт врста и жанрова: пјесме посвећене Колу (циклус садржи 55 пјесама, на стр. 379–415), пословица има 229 (стр. 423–439), 9 прича, 7 басана итд.

²⁷ Др Радомир Прелевић (1948) објавио је монографије *Историја црногорске адвокатури* (1997), *Историја југословенске адвокатури* (1998–2002), *На врелима*

црнојорске уставности (2002) и *Право на одбрану* (2004). Приредио је заједничку књигу В. Богишића и М. М. Поповића о обичајном праву (Подгорица, 2016) и *Зайиси о Кучима у Бојишићевом научном архиву у Цавијају* (2016). Председник је Фонда за развој Куча „Марко Миљанов“ у Подгорици. Упутно је видјети „Био-библиографске биљешке о приређивачима“ (Књига 6, стр. 341–358).

²⁸ Неопходно је поменути „Библиографију С. Дучића“ Б. Г. Драгосавац, која је веома исцрпна, персонална и анотативна (садржи преко 97 библиографских јединица).

²⁹ Одмах испод наслова (у акту бр. 237, СКА) записано је руком: „Етн. Одбор 24. V 1921. да се породици Дучић изда за све радове поред оних 9.500 дин. још 5000 дин.“

³⁰ Издавању Поповићевих *Цјелокујних гјела* (1–7) и Дучићевих *Сабраних гјела* (1–6) неопходно је додати и зборнике радова њима посвећене (Подгорица, 2017. и Подгорица, 2020, у штампи).

Током рада несребичну помоћ су ми пружиле: Библиотека Матице српске (Н. Сад), Народна библиотека „Ђ. Црнојевић“ (Цетиње), библиотеке ЦАНУ и САНУ, Библиотека „Р. Љумовић“ (Подгорица), као и појединци: др Р. Прелевић, В. Б. Ђуровић, Д. П. Гошовић, Бранка Драгосавац, Оливера Тодоровић, Б. Р. Поповић, Б. Гошовић, Н. Кољеншић и С. Вулић, на чему им свесрдно захваљујем.

Радомир В. ИВАНОВИЧ

ПОСЛЕДНИЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПО
КОЛЛЕКЦИОНИРОВАНИЮ И ТВОРЧЕСКОМ
ВКЛАДЕ СТЕВАНА ДУЧИЧА
(Собрание сочинений, 1–6)

Резюме

Последнее исследование Дучича разделено на пять относительно пропорциональных более узких разделов: 1. „Вступительные соображения“ (стр. 1–6), 2. „Вклад в сборник эпических народных стихов и прозы“ (стр. 6–9), 3. „Вклад сбору и публикации народной и оригинальной прозы“ (стр. 10–16), 4. „Вклад в изучение этнологических и литературных тем и вопросов“ (стр. 17–21) и „Записки“ (стр. 22–30), с первичной и вторичной литературой.

Ключевые слова: Стеван Дучич, исследователь, коллекционер, писатель-фантаст, этнолог, романист, валоризация, актуализация, культурология и сравнительные исследования

